

ІВАН СПІЛКА.

НА ЧУЖИНІ.

1 видачі 1899-1900
2 ч 1906

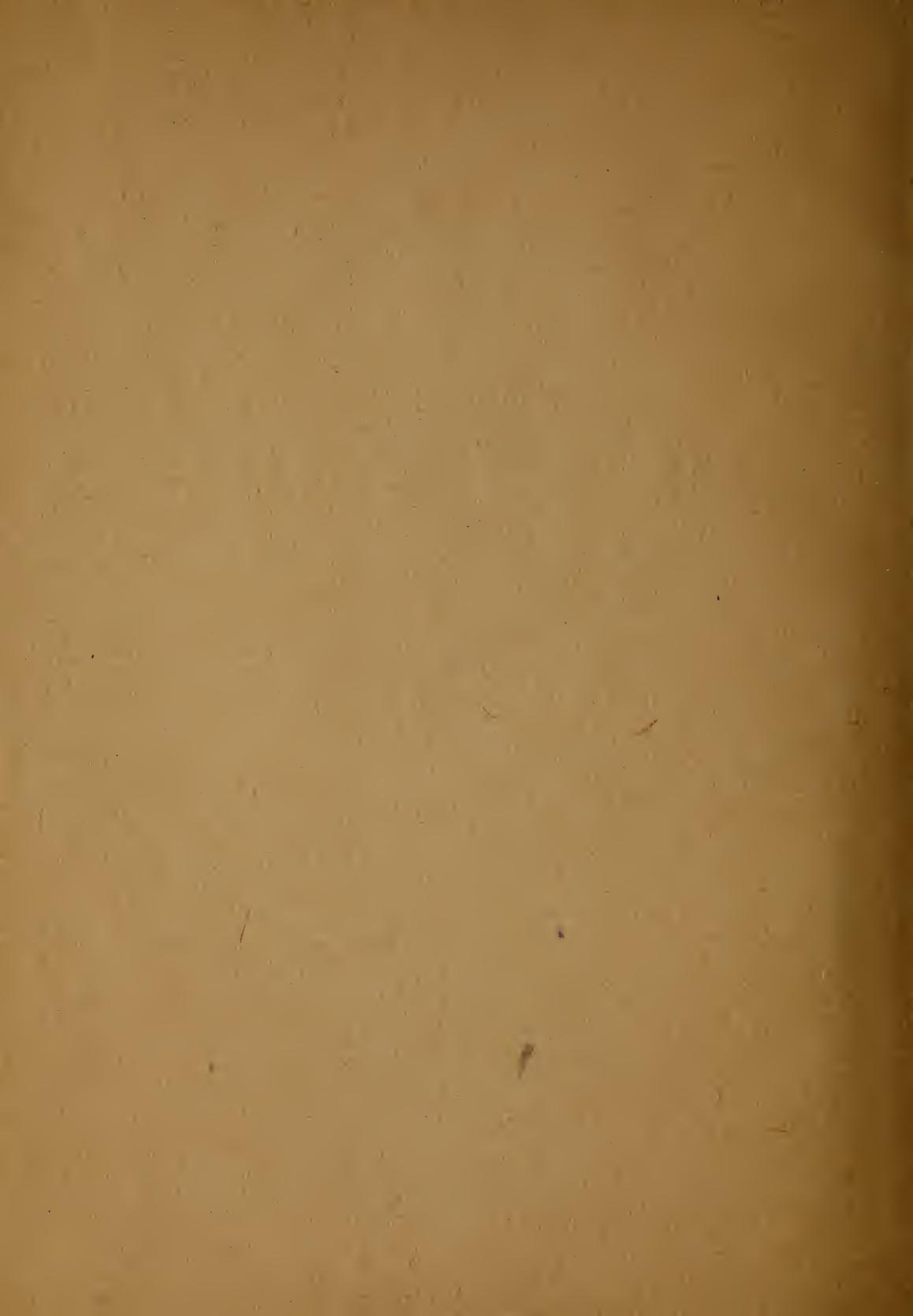

З видання

ЦІНА 15 ЦНТ.

1917.

З друкарні „Свободи”, 83 Grand Street,
Jersey City, N. J.

891.79
S 452
Oкт 1917

I.

Зістав ся я від матери невеликим хлопцем — тоді мені булс десять років. Я був тільки один у батька та матери, і вони мене дуже любили. Як умирала матери, то просила батька, щоби мене не кидав, щоб любив мене. На останок вона промовила: „Се-ж наша єдина дитина!” та з сим і вмерла.

Поховали матір, і батько ні за що не брав ся. Він ходив, як тінь. Про склеп забув і думати. У нас, бачите, в Одесі був великий склеп. Крім сего був і хутір*) Чорнобривці, де ми з материю проживали у літі. Перші дні після материної смерти батько нікуди не виходив з ҳати, ні з ким не говорив, тільки все мене голубив та цілував. Дуже смутний він був, і нікому було його розважити. Чимало так минуло часу. Потім він почав навертатись до склепу, до хазяйства, обличе його почало вияснювати ся. Збігло ще кілька місяців, і він добре вже порядкував у своїм ділі. Алеж на виді він дуже постарів ся, і смуток на нім так і остав ся.

Минуло ще кілька місяців, і батько віддав мене до гімназії. Доси я вчив ся тільки дома; до мене ходив учитель. В гімназії я пробув вісім років. А далі мені й самому захотіло ся навчитись більше і я записав ся у висшу школу, університет. За чотири роки я скінчив його. Потім оженив ся і почав у купі з батьком крамарювати. Та тільки батько швидко покинув нас — умер. Почали ми у двох з жінкою торгувати. Але ні в мене ні в неї не було талану до сего діла, а до того ще нам не подобалось воно. Торгували ми три роки і кожного року все більше та більшетратили.

— Знаєш що, Павле, — промовила раз до мене Гая — покиньмо сей поганий склеп та поїдьмо на хутір.

— Се правда: чого ми в місті будемо мучити ся — зрадів я.

*) Фільварок.

Знайшли ми купця на свій склеп і щоб швидше упорати ся з сим ділом, ми збули його за безцін. Переїхали на хутір і зачали хазяйнувати. Спершу наче й нічого; усе гаразд було, а далі й тут зачали тратити. Надійшли два недородні роки, ще й дуже погіршало; з тих грошей, що зістали за склеп, у нас вже ані копійки не лишилось. Але сего не було досить; ми ще понапозичали ся. Довело ся спродавати хутір. Спродали, повертали позичальникам гроші і знов переїхали в Одесу. У мене тоді вже було двох синів. У місті за що я не брав ся — тільки одні втрати: гроші, що зістали ся від хутора, все зменьшувало ся.

Давно вже у мене зявила ся думка кинути місто і поїхати в інший край, до Америки. Кілька разів я натрапляв в часописях про те, як там добре живеться людям. Тепер думка їхати в Америку зовсім запанувала. Треба було тільки сказати про се своїй Галі. Протеж я знав, що вона згодиться зі мною. Та чому й не згодити ся? Що року йдуть туди люди і не вертають ся відтіля: вони звіщають своїх родичів про тамошнє жите й пишуть, що їм живеться гарно, що кождий з них знаходить собі роботу. Чому ж і нам не поїхати!

— Галю! Знаєш, що я надумав: поки не витратили всіх гроші, поїдьмо до Америки. Земля там, кажуть, гарна й недорога: купимо хутір і будемо жити.

— Добре, поїдьмо: диви ся тільки, щоб ми не жалували — каже вона.

— Овва! Ні: мабуть там жалувати не будемо...

— Ну, то й поїдьмо: про мене все одно, де-б не жити, аби з тобою, та щоб дітям нашим добре було.

Поговоривши про відізд, ми поспрощували усе чисто: лишили тільки одежду й посуду та купили дещо задля дороги. Ось незабаром приплив і корабель. Ми побрали білети і поїхали.

II.

Наш корабель плив більше ніж чотири тижні. Він зупинявся у прибережних містах, аби тільки взяти води задля пиття. Морська вода пити не годить ся, бо гірка й солона. Через се мореплавці вперед, ніж пливуть на море, набирають на корабель солодкої води.

За сей час, що плили, надивили ся ми на море. Підіймеш ся бувало в гарний соняшний день на верх корабля, що зветь ся палубою, та там і сядеш собі на лавці й дивиш ся у море. І куди не кинь оком — усюди вода, усюди море! Вода у морі сіння, алеж від сонця вона відбиває всякими барвами: синьою, жовтою, зеленою й іншими: так і здається, що богато-богато веселок обмивається у воді. Тутечки ж біля корабля, на самім поверхсі води, щось відразу засяло й знов зникло, — се невелика рибка виринула на верх і знов пірнула у глиб. Ось друга і третя забліснули своїм срібним одягом; ось ще кілька зявилося їх: вони були для того, що на самім поверхсі моря гралися, вганяючись одна за другою, й вабили до себе очі. Аж ось відразу щось зашуміло у горі над кораблем і впало, мов куля у воду — се чайка або мартин (така риболовна птиця), що сиділа на щоглі: вони кинулися за своєю добицею. Щоглами звуть на корабли грубі стовпи, до котрих чіпляють паруси з полотна. Дивишся, а чайка або мартин, а то й кілька штук відразу здіймаються у гору з рибами в писку. І завсіди за кораблем летять цілі табуни чайок та мартинів: вони добре знають, що їм тут буде пожива, бо за кораблем пливуть і риби, великі й малі. Иноді можна навіть бачити, як великі риби, що звуться акулами, вганяються одна за другою; се вони віднимаються одна від другої, що непотрібного кидають з корабля. Акули такі істовиті і такі злі, що часто ізза здобичі вириваються одна у другої своїми острими великими зубами кусні живого мяса. Сі акули ідуть і мертвих людей, яких кидають у море з корабля. Бо возити мерців з собою довгий час, поки пливе корабель, не можна: треба ховати. Обгорнуть у щонебудь, зашиють тай пускають у море.

Богато цікавого є у морі, й гарно дивиться на него в ясний, тихий день. Та зовсім інакше буває, коли вітер застелить все небо хмарами й пічне грati ся з холодними філями. Тоді вода у морі робить ся темною й навіть здається чорною. Філі щораз стають більшими та більшими й починають все дужче й дужче гомоніти. Вітер у купі з філями починає колибати корабель, мов мати колиску з дитиною. Ось що далі, то вітер робить ся міцніший, сердитіший; філі з піною на поверхсі здіймаються все вище та вище:

вони здоганяють одна другу й зникають геть далі, а на їх місце зявляють ся зараз нові, ще більші, ще дужші та гучніші. Ось вітер невдоволений філями — своїми рідними дочками, що ніяк не зможуть залити корабель, зовсім уже лютує, страшно реве й нахиляє корабель то в той бік, то в інший. Філі, думаючи допомогти сердитому батькови, набирають сили, здіймають ся висше будинків і кидають корабель що разу з одного водяного провала у друге. Серце у тебе похолоне, як філя підійме корабель на самісінський гребінь і відтіля кине його у низ на кілька сяжнів. Ух, страшенно тоді! Зробиш ся ні живий, ні мертвий. Під таку негоду на палубі нікому не можна бути: там зістають самі тільки матрози, люди, що служать на корабли. Вони під таку бурю завчасу здіймають паруси. Більша частина людій на корабли заколихується так, що нічого не плють і не їдять.

На п'ятім тижні наш корабель приплів до міста Нью Йорку; се найбільше і найголовніше місто в Злучених Державах Америки — так зветь ся та земля в Америці, куди нам треба було. А міста в Злучених Державах не такі, як у нас! От хоч і Нью Йорк. Як поставали з корабля та уїхали в се місто, то всі очі видивились. Улиці всюди прямі і широкі та довгі, виложені рівним каменем; скрізь чисто. По обидва боки улиць стоять камяні чи цегляні domi й інші будинки у вісім, у десять, чи у пятнадцять поверхів. Просто не ймеш віри, що се такі величезні domi, висші від наших церков. В таких домах иноді живе більше людій, ніж у нашім якім селі. А як малі села, то і кільканадцять не мають стільки жителів, скільки їх є в однім американськім domi. На кождім будинку довкола від улиці почіпляють богато всяких таблицок: і великих і малих, і синих і червоних і чорних і інших. Сі таблицки виявляють, що там знаходяться або які ремісники, або склери, або фабрики, де виробляють усякі речі. А по улицях людій безліч; ніяк не розминеш ся. І кождий кудись поспішає: певно у кожного є діло.

От у сім місті я й оселив ся на деякий час. Треба було роздивити ся, розпитати ся, познакомити ся з людьми. І я знакомив ся. Чимало ми вже прожили часу, коли від одного мого знакомого я почув, що у Вірджінії — так зветь ся ся одна країна — продається дешево чималий хутір. Сей знакомий

радив мені його купити. Порадивши ся з Галею, я поїхав на той хутір. Хутір мені подобав ся і я його купив. У купі з землею купив і коні і скотину, що були на тім хуторі, наняв людий і вернув ся по сімю. Otto переїхавши на хутір, ми зачали хазяйнувати; тільки з сего хазяйновання нічого доброго не вийшло. На перший рік хліб, хоч і не так гарно, вродив, як я сподівав ся. На другий вернув тільки насінє, а на третій ще гірше. Тепер тільки я побачив, яку землю купив. Вона була зовсім вже вироблена, через що хазяїн її і продав так дешево. Про се дещо сам дізnav ся, а дещо розказав мені робітник Микола.

Микола був парубок. Зістав ся він від батька та матери невеликим хлопцем і пішов по людях: у людий він і виріс. Микола зпоміж усіх робітників визначував ся: він був такий ласкавий, привітний такий, щирий та чесний, що ми полюбили його мов брата. Та й він любив і нас і наших дітей. Ось він і порадив нам з Галею продати сей хутір, ще сам і купця на него знайшов. Я недовго торгував ся — віддав його за дешеву ціну, аби тільки збути ся. Збув ся хутора і грошей у мене значно поменьшалось.

Відтіля ми поїхали до Сан Луїс — так зветь ся одне місто. В сїй містї жив наш старий знакомий — купець, що був зі два рази в Одесї. З нами поїхав і Микола; він не хотів нас кинути; казав, що йому грошей не треба, аби тільки бути з нами.

— Я й сам себе прохарчує та одягну; хиба у мене рук нема, чи що — казав він нам. Та, правду кажучи, і нам не хотіло ся з ним розлучатись — так ми його полюбили.

— Хоч грошей у нас небогато, ну та ще покищо можна всім жити вкупі, а там знайдемо кождий собі роботу — казав я Галі та Миколі, бо ми перед ним з нічим не крили ся.

Приїхали ми до Сан Луїс. Відшукав я тут свого знакомого купця і просив його, щоб він нам з Миколою знайшов яке діло або порадив, що робити. Він написав лист до свого товариша, що мав великі шахти. Шахтами звуть копльнї, де добувають з землі уголь земляний, зелізну або мідяну руду; з сих руд на заводах в осібних печах витоплюють зелізо і мідь. Мій знакомий обіцяв мені, що його товариш візьме мене на шахту за управителя, та й Миколі знайде роботу.

Протеж, щоб дібрати ся до шахти, треба було переїхати великий степ. Не такий степ, як у нас, де і вода є і трави досить, а піскуватий, де ростуть тільки бодяки та полин, ще до того і води нема. По таких стежах їхати одному, двом або хоч і десятком не можна, бо там вештають ся ватагами дики Індіяни. Індіяни — се тамошні жителі в Америці: вони там живуть з давного давна. Вони червоношкірі; на щоках ще з малечку вирізують або випалюють усікі малюнки задля прикраси; на учи та ніздрі вдівають сережки або просто деревляні палички; на голові, особливо у начальників, настремлюють ріжного піря; через те, що там дуже тепло, вони ходять на пів роздягнені. Сі Індіяни мали колись свої міста та села і жили, як інші люди. Опісля прийшли сюди „блі” — так Індіяни зовуть людей з білою кожною — як Англичани, Німці, Французи і інші, пограбували села та міста, а жителів богато побили. Богато Індіян повтікало в степи та в лісі; там вони злучились у ватаги. Одні з сих ватаг далеко зайдши від міст та сіл і живуть там, а другі щораз нападають на білих: се вони відвідують їм за свою кривду.

Так от через такий степ і нам треба було переїхати. А покищо треба було дожидати, поки збереть ся валка*). Та не довго довело ся ждати: усого зі два тижні. Задля дороги я купив три вози: один кінський а два волячі, потім дві пари буйволів, коня, харчу й іншого, що тільки було потрібне в далекій дорозі. А дорога і справді була далека: не один і не два тижні треба було їхати.

У нашій валці було кільканайцять фір, що підняли ся везти в Новий Мексик гармати та кулі. Новим Мексиком зветь ся чимала країна в півднево-західній часті Злучених Держав.

III.

Ще з вечера наше товариство приготовилось. Ми теж на свої вози понакладали всячини і полагодили усе, як слід. Бранці ще й зоря не занялась, а ми вже рушили в дорогу. Мої воли йшли позад усіх. Ось проїхали ми вже місто. Збігло

*) Товариство подорожників.

ще трохи часу, і місто зістало ся далеко позад нас. А попереду і навкруги розкинув ся самий степ. Куди не кинь оком, окрім полину, нічого на нім не було; ні трава ніяка на нім не росла, ані жадне деревце ніде не маячіло; ні озерця, ні річки — сказано: степ! Степ без краю, без кінця; сірий, непривітний... Аж нудно тобі стане, дивлячи ся на сей степ. По таких стежах нема дороги, а люди хоч і їздять, то їм вказують шлях у день сонце, а в ночі зорі.

Правда, трафлялись і невеличкі річечки, де росла трава, иноді і кілька дерев. В таких місцях ми завше напували і напасали скотину; тільки такі місця стрічали ми дуже рідко.

На останку першого тижня у мене в переднім возі зломила ся вісь — треба було спинити свої вози та полагодити. Подорожні хотіли були спинити всю валку, та я не хотів.

— Тут діла небогато, ми вас хутко й здоженемо — відказав я їм.

Ото вони поїхали, а ми з Миколою заходили ся направляти вісь. Через яку годину ми вже рушили. Та — як то кажуть у приказці — одно лихо йде, та й друге за собою веде. Ми й проїхали зо три кільометри, як в остатнім возі розсыпало ся колесо. Там, бачите, бувають такі сухі, палкі вітри, що усе тріскає, колеть ся і земля репається, то й не диво, що колесо розсыпалось.

— От знов робота — промовив я з досадою.

— Еге, і на що було йому ломати ся — жартівливо відказав Микола.

Заходились лагодити, а тут і вісь надколола ся: треба було нову підкинути, та так і згаяли пів дня. Сонце вже було на заході, як ми рушили з місця. Їхали ми, аж поки не смеркло. Вечером стали біля одної невеличкої річки: тут пови прягали волів та коня і пустили їх пасти ся по траві, а самі посідали вечеряти.

— Ну, сьогодні вже заночуємо тут, бо щоб у ночі не зблудити, а завтра раненько рушимо, то ми їх здоженемо.

Повечеряли, потім побалакали і полягали спати. Ще тільки починало сіріти, чи як то кажуть: на съвіт благословитись, а ми вже їхали.

— Ну, сьогодні хоч увечер, а здоженемо своїх — казав Микола.

— Та треба-б, — відказав я — а то в такім степу легко і в день зблудити, а особливо незнаючому чоловікови. Або хоч наскочутъ Індіяни, то ще красше.

Вже чимало ми проїхали: перше був слід, а далі і слід загубили. Довело ся їхати просто, дивлячи ся на сонце. Опівдня стали спочати, пообідали, нагодували скотину, і знов поїхали. Та скільки не їхали, а сліду нема. І сонце вже на південь, а нікогісінъко не чути. Аж ось і вечір наслунув ся.

— Невже вони так далеко заїхали? — промовив Микола. — Здається ся, їм би слід і підождати нас.

— Тепер хто знає, що й робити: чи ночувати, чи спочивати та їхати на всю ніч — відказав я йому.

— Та мабуть відпічнемо і будемо їхати, бо вночі зоряно — радила Галя.

Ми стали, напасли скотину, повечеряли і знов рушили в дорогу. Їхали ми до самісінського обіду, потім знов стали. Треба було знова напасті скотину — та де! коли навкруги не було ані жадної травки, та й напоїти ніде не було. Спочивши, знов поїхали аж до самісінського вечера: хотіло ся, бач, стати біля якоїнебудь річечки, або щоб трава хоч була. Та ні; довелося бідній скотині стояти, не ївши. Води ми їй дали, та що для неї тої води — мов капля в морі. Ми, бач, напоїли з тих боклагів, що поналивали задля себе. У ранці знов рушили.

— Невже отсе ми зблудили? — казав Микола.

— Мабуть що так, — обізвав ся я — бо вже час не то що здогонити, а й обігнати.

— Що-ж робити? А може тою самою дорогою ми і їдем?

У кожного з нас у голові роїлись думки, та тільки ми не могли нічим помочи собі. Ми їхали вже три дні. За сей час хоч би тобі озерце або калюжа, хоч би тобі де зеленіло — нічогісінъко! Скотина обезсиліла: за сі три дні вона дуже схудла і зробила ся невесела. Від голоду та безводя вона ревіла. Се був не рев, а плач, риданє. Смутно й невесело було дивити ся на ней і слухати сі риданя. А серце так і обливалось, так і обкіпало кровлю. Важко, дуже важко; ще важче було від того, що ніяк запомогти. Води ми вже їй більше не давали, бо й самі пили по трохи: боялися щоб самим не вмерти від спраги. А щоб легше було скотині, ми з кожного воза поскидали до долу таке, що було не дуже потрібне. Протеж че-

твртого дня один буйвіл здох, і замість нього ми впрягли коня. В полуздне і другий упав. Одному коневи важко було тягнути віз, і ми ще скинули з нього дещо. Нарешті кінь так вже втомився, що не міг вже тягнути і ми зовсім покинули віз, а коня япустили. Він ледви-ледви йшов позад воза. Ось уже в боклагах нема ані каплі води. Вже в нас і губи позапікалися і в роті пересихало. На кого не глянь — всі смутні, невеселі, наче аж чорні зробились. „Невже доведеться отут умирати?“ подумав я мимоволі. „Ні, не може бути: тут десь повинна бути вода: мабуть незабаром будемо біля неї“. Так відганяв я від себе думку про смерть. Пити з нас кожому так дуже хотілося, що чого-б тільки, здається, і не дав за краплю води. Дорого-б заплатив, щоб тільки хоч на раз ковтнути. Невесело було, страшенно невесело! Перше бувало хоч Микола потішав, усякі вигадки пригадував, а далі і він замовк, мабуть не хотів ображати нас. Тільки й чути було: „Таточку“ або „мамочко, водиці!“. Сі слова наче ножем краяли серце. І ми самі, не знаючи, чи швидко буде вода, потішали діти, що ось незабаром повинна бути річка. І знов їхали кілька годин, не стрічаючи ніде ані жадної маленької річечки або озерця. І знов доволилося давати надію, що незабаром буде річка. Так проїхали ми зо три дні. Вже і діти не вірили нашим словам. Аж ось один із них менший, Василь, вказуючи вперед пальцем, спитав:

— Тату, що то там біліє?

Я глянув і весь від радості затремтів.

— Господи, та тож снігова гора! — скрикнув я.

— Як то, тату, снігова гора? — спитав знова Василь.

— Се, бач, така гора, що на ній завше і в літі і зимою лежить сніг, через се і звуть такі гори сніговими.

— А висока ся гора? — спитав старший Петро.

— Та ся мабуть висока, бо тут завсіди буває тепло, а там, де холодно, то і на високих горах лежить сніг увесь рік. А он біля Ледоватого моря, геть на півночи, і в літі сніг лежить просто на землі.

— А чого се, тату, тут душно так, а сніг на горі не розтає? — спитав Василь.

— А се ось через що: чим висше у гору піднимаєшся, то все стає холоднійше, бо в горі холодній воздух. Адже вам

доволило ся ще в Одесі бути на дзвіниці, і ви казали, як там холодно.

— От тепер і вода у нас буде — обізвала ся Галя, і слези від радості затремтіли у неї на очах.

— Як то вода? Тож сніг! — сказав Василь.

— А де сніг, там і вода. У горі на самій вершині хоч і не розтає сніг, так геть низше, де теплійше, він потрохи робить ся водою. Перше течуть тільки малесенькі струмочки і що-далі все більшають, а в низу під горою з усіх робить ся одна річка.

Так ми, балакаючи, наблизялися до гори. Та поки доїхали, у нас здох ще один буйвол. Замісьць нього ми впрягли знов коня і ледви-ледви над вечір стали біля невеликої річки, що текла під горою. Біля річки росла гарна зелена трава, над водою посхилися верби. Випрягши буйвола і коня, ми дали їм трохи води, а потім пустили на траву; самі-ж сили вечеряти. Вечеряли один тільки хліб съятий з водою, бо крім хліба у нас нічого з харчів не лишило ся.

На другий день у ранці ми з Миколою пійшли на гору роздивитись: там росло богато дерев. Ми взяли з собою сокиру, щоби врубати дровець. На горі побачили, що на інших деревах висіли стручки, так наче біб. Я зінав, що сї стручки можна їсти і заходив ся рвати їх. Микола рубав дрова. Незабаром ми несли своїм повну полу стручків і оберемок дров. На дорозі стрітили невеличке звір'я завбільшки поросяти. Се був армадильо. Дуже цікаве звір'я! Жиє він в Новім Мексику і годується травою. Замісьць шерсти він на собі має космату луску; тільки нема її на животі та на шиї; хвіст невеличкий і теж окритий лускою; лапи короткі, але з острими кігтями. Ними він вигребує собі яму, щоб сховати ся, коли нема ані дірки, ані розколини в землі. Се він робить так швидко, що й не счуєш ся. От і сей — не встигли ми до нього підійти, а він вже майже увесь сховав ся в яму, що вмить вигребав для себе. Зістав ся на версі самий хвіст.

— Ну, що-ж — його так не витягнеш — промовив Микола.

— Чому? — спитав я.

— А ось подивітесь ся; ось як настобурчів свою луску: тепер він держить ся нею та ще кігтями за землю так дуже,

що хоч і не тягніть. А ось як можна відразу його викинути відсіля — промовив Микола. Він узяв гильочку і давай нею лоскотати: луска почала складатись, а далі і зовсім склалась. Армадильо від лоскотання забув ся навіть держатись кігтями за землю. Микола відразу схопив його за хвіст і кинув мені під ноги. Зараз я відрубав йому голову.

— От і обід буде — сказав я, знаючи, що Індіяни та і другі жителі в Америці їдять армадиля і що його мясо не гірше від пороссятини.

Біля воза ми розклали огонь і зачали варити обід. Галя стручки зварила, а мясо впекла, та тільки його, окрім мене та Миколи, ніхто не хотів їсти.

Увечер я убив з рушниці одного звіря. Він був завбільшки теляти, рудої масті, з білою шерстистою на животі і з гильчастими рогами. Високими тонкими ногами він дуже швидко бігав. Се була антильопа. Вона трохи похожа на нашу козу.

Тепер мяса у нас було доволі. А щоб його не покрали звірі, так ми його порубали на невелички кусні і порозвішували на високих гильках. На другий день ми його трохи запекли і порозвішували на деревці паритись на сонці. Вже мяса було богато, а тут ще побільшало. Се було так. Другого дня ми сиділи й обідали, як ось Микола промовив:

— От подивітесь! — і вказав у перед пальцем.

Протеж, як ми не дивились, а нічого там не бачили; тільки й бачили, що щось чорніє. Перше думали, що то птиці які-небудь літають, та швидко побачили, що ні: се були інші звірі. Алеж які звірі, сказати не можна, бо вони від нас були ще далеко. Аж ось вони наблизились і спинилися біля провалю, що мало десять сяжень глибини. Тепер ми пізнали сих звірів: се були бігорни або дікі барабани. Завбільшки цапа з загненими назад рогами вони здалека більше похожі на козу. Бігорни сі трошки постояли, понюхали воздух і зачали один за другим скакати в провалю. Вони не просто скакали, а перевертались кілька разів у воздуху і ставали на ноги. Ось вони вже всі були в низу — ще близше до нас. Петро стрілив і всі, мов вихор, шугнули геть. Перше ми думали, що Петро не вцілив, а далі побачили, як один почав ставати і звалився з ніг.

Як тільки баран упав на землю, Микола і Петро пійшли до нього і принесли до воза. З сим мясом зробили ми тосамо, що з антильопячим.

IV.

За три дні, що ми тут простояли, випасли скотиною всю траву. Треба було пошукати ще пашні і ми з Петром пійшли шукати катої сторони, де булоб досить трави. Річка, що текла попід горою, бігла далі вузеньким коритцем поміж двома горами. Води в річці було по коліна і ми побрили по ній. Незабаром ми вийшли у розкішну долину: тут текла тасама річка, тільки трохи більша. Всюди по долині висока, густа трава; по ній цвіло богато усяких цвітів: синіх, жовтих та червоних. Геть у віддали було видно великий ліс. Зрідка, як вітер дув з ліса, чути було пташині співи. Співи ті ставали щораз голоснійші, бо ми наблизялися до ліса. Вже можна було розпізнати, яка пташка співає. Ось ми так близко підійшли, що й самих пташок побачили. Якої тут птиці тільки і не було! І соловейки, і щогли, дроздики та шпаки. Були й такі, що зовсім не вміли співати, тільки кричали та так погано, що й сказати не можна. За те піре на них було гарне; інші були зелені, на других і зелене і червоне і синє і жовте.

— Та й гарнож тут! — промовив Петро, як ми полягали на траві під лісом у холодку.

— Так тут гарно, що хоч і зовсім зістати ся, то можна — відказав я: і води, і землі, і ліса — усього досить, слава Богу.

— А юсти що? — спитав Петро.

— По таких лісах, як отсе, куди ще не зазирало людське око, є всякого звірія і птиці, та є і ростини, що ними можна годуватись.

Довго ще ми говорили і пійшли назад доперва тоді, як добре відпочали.

Дома нас закидали питаннями: „Ну, що? Ну, як? Чи можна хоч трохи поправити скотину?“ Ми розказали їм все, що бачили. Микола, Гая та Василь незказано зраділи.

— Красшого місця й не треба, се просто рай — додав я опісля.

— Ну, коли гарно, то й переїдемо туди — відказала Гая — тільки сегодні мабуть вже запізно...

— Та воно таки й пізненько, тай шкоди наче нікому не буде, що тут переночуємо — обізвав ся Микола.

Переночували. На другий день зараз після сніданя поскладали на віз усе майно, запрягли буйвола з конем і поїхали через річку в долину. Тут ми вибрали собі місце біля річки, щоб недалеко було по воду ходити, і напняли собі покищо поганеньке шатро.

— От де місце: хоч би й вік звікувати, то не погано булоб — обізвалась Галя.

— А я-ж казав Петрови, — відказав я — що в такім раю можна на все зістati жити. Як ти про се думаєш, Миколо?

— І на мою думку красше тут зістati ся, ніж їхати хто знає куди й чого. Чи при демо ми туди, куди треба, чи може денебудь на дорозі загинемо або від голодової смерти, або від Індіян? А хоч би й вернули ся до Сан Люіс, то чи красше жилось би там, ніж отут, — се ще хто знає!

— І справді: чого їхати! Шукати своєї смерті? Так вона й сама знайде — жартуючи відказав я.

Протеж ні я, ні Галя, не наважили ся ще зовсім зіставитись на житі у сїй долині. Отже без лиха і щастє буває.

Через три дні після сїї розмови сиділи ми всі вкупі. Сонечко вже зовсім сїдало. Геть віддалі пас ся кінь, буйвола-ж не видко було. Коли се відразу як зареве він. Ми всі обернули ся до ліса, відки дав ся чути рев. А се вдруге ще дужше, а далі і втрете та так же страшенно, що аж мороз поза шкірою пійшов.

— Мабуть зъвір який наскочив на буйвола — промовив Микола.

В сю хвилину вибіг з ліса буйвол; на спині у нього щось сиділо: буйвол біг просто до нас. Ми з Петром похватили рушниці, а Микола ухопив спис і всі кинулись до буйвола. Він страшенно ревів, бо в нього на спині сидів якийсь зъвір. Незабаром буйвол упав на землю. Кілька хвилин зъвір сидів на нїм, а далі скочив і біг просто до нас.

— Отсе не вдовольнив ся одним; захотіло ся йому ще і нами поласувати — жартував Микола.

— А може то він розсердив ся, що помішали йому — відказав я. — Ну, та треба пильнувати гаразд, щоб не помилити ся.

Ось звір був уже не дуже далеко. Треба було стріляти. Петро стрілив поперед мене і не влучив. Я вслід за ним стрілив і тільки поранив звіра. Він ще дужше розлютився; тепер він був недалечко: вже видко було, як очі палали огнем. Се був кракажу*). Микола стояв недалеко від мене. Ось звір був уже на два сяжні від нас: він присів, щоб скочити на мене, бо я найблизше від всіх був до нього. І тільки каркажу забрався підскочити у гору, як Микола вдарив його своїм списом у груди. Каркажу повалився, але почав гризти деревляний держак у списі. В сю хвилину я знов стрілив і просто звірови в лоб. Тепер уже він зовсім повалився на землю і незабавом згинув. Хоч звіра і вбили, та ми не дуже раділи, бо наш буйвіл пропав; зістався тільки кінь. А чиж конем можна було проїхати через такі великі степи?!

— Ну, хлопці, — обернувся я до Миколи і Петра — вперед ми тільки думали зіставати ся тут на жите, а тепер думка наша справдить ся, і ми відси вже не поїдемо, бо нема на чім.

— Так що-ж: я-ж казав, що красшого місця ми і не знайдемо — відказав Микола.

Прийшовши до своїх, ми їм розказали, що буйвіл наш пропав.

— Тепер їхати відси й не думай — промовив я до Галі.

— Мені тут ще красше, ніж денебудь у другім місци; будемо тут жити — відказала вона.

Так всі ми згодились зістати ся на жите в сїй долоні.

V.

Тепер треба було подумати й про хату, бо в шатрі зимою не можна булоб жити.

Правда, зима там недовга і більше дощем переходить, алеж і від дощів хата красше захистити ніж якийнебуть курінь. Та в хаті і просторійше і від хижих звірів безпечнійше. А ліса тут було всякого; можна було з чого вибрести. Правда, гвоздів у нас не було, але ми мали всякі теслярські прибори: як пила, долото, сокира. А Микола обіцяв зробити хату без жадного зелізного гвоздичка.

*) Грабежний звір, належить до рода кун.

— Ми і без гвоздів таку хату встружемо, що тільки на вдивовижу — казав Микола.

— А тож, чотири робітники, як один — засьміялась Галя.

— Е, сьмій ся, а хата буде у нас — відказав я.

— Тільки не ти її зробиш — знов обізвалась вона.

— Та вже ж не я, а всі гуртом...

— Ну, без Миколи ваш гурт нічого не варт.

Справді, Микола був гарний тесля; він у Вірджінії зробив не одну десятку хат. Його знали навколо і кликали до себе хати робити.

На другий день ми з Миколою заходились рубати ліс; Петро і Василь теж нам помагали. Потім перевезли деревину і зачали її тесати. Робота в нас кожного дня дуже визначалась. Правда, найбільше від всіх робив Микола, але і я з дітьми потрохи почав навикати і приучувати ся до теслярства.

— Се як так і далі будемо робити, то в нас і хата за місяць стане — казав Микола.

— Кажи за тиждень — сьміяла ся Галя.

— Ми зробимо таку, що красшої на весь округ не буде — жартував Микола. Так робота наша пересипала ся жартами, сьміхом та всякими вигадками. Як що треба було якої деревини, то хтонебудь з нас їхав або йшов у ліс; найбільше я з Петром: на се не треба було богато знання.

Раз ішли ми з Петром в ліс біля річки.

— Дивись, води побільшало — обернув ся я до Петра.

— Так і є... з чого се вона взяла ся?

— Хто знає: може там в горі дощі впали, бо воно в отсі дні дуже припікало, а може сніг почав дуже розставати — казав я, сам добре не знаючи, через що води побільшалось.

— Ану, придивім ся, чи й тепер вона прибуває — сказав я, підійшовши до самісінької гори.

Тут я відміряв пів аршина від самісінького краю води і вstromив в землю сокиру. Самі-ж посідали біля неї. Не довго нам довело ся сидіти: вода замітно прибуvalа. Збігло небогато часу, а від води до сокири зістало сухої землі тільки на четверть.

Так се треба було зараз дізнати ся, з чого ся вода прибуває, а то щоб і нас ще не затопила.

І ми у двох з Петром пійшли по березі в низ по воді.

Пройшли ми так з кільометер місця — нічого не можна було дізнати ся: видко, що води побільшалось, а з чого — хто знає. Пройшли ще може з кільометер і тут вже стали помічати на березі якісь сліди.

— Се мабуть не звірячі сліди — промовив Петро.

Справді, сліди на перший погляд здавалися людськими, так наче хто босими ногами ходив.

— Невже тут мусять бути Індіяни? — казав я, дивуючись.

— Наче ніде незамітно було, щоб жили тут люди.

Пійшли ще далі — слідів ще більше. Аж ось побачили і тих, що робили ті сліди. Се були бобри. Кілька штук сиділо на березі, а деякі плавали у річці. Трохи висше поперек річки була зроблена гребля.

— Невже, тату, отсю греблю зробили бобри? — спитав Петро. — Вона так гарно зроблена і притоптана, що мені не вірить ся, аби її зробили бобри.

— Отже більш нікому її тут зробити. Ти може дивишся на те, що вони не дуже великі, але вони дужі своїм гуртом. Вони робили сю греблю вкупі — відказав я. — Ну, по-кищо мовчи; сковаємо ся за кущі, а то вони нас злякають ся і повтікають у воду.

Ми пригнули ся за кущем і почали роздивляти ся, як плавали бобри і що робили.

Бобр трохи більший від великої кітки; на масть він темний, шерсть аж полискують ся сріблом, так і відсьвічує і дуже мягка; на губах довгі вуси, зуби кріпкі й острі. Лапи унього з п'ятьма пальцями, як і в кітки, але на задніх ногах є полотенце, мов у качки, через що він дуже гарно плаває. Хвіст унього довгий і на кінци наче лопаточка. Бобри, що сиділи на березі, грілись до сонця і прибивали своїми хвостами землю; ті, що в воді, плавали, поринали і борикались; інші несли в зубах гильки або глину, що тут була над берегом. Вони несли се все до своїх хат.

— Що то воно сторчить поверх води біля берега і біля островка, так наче улий? — прошепотів Петро.

— То їх хатки, де вони живуть. Отож вони і глину несуть, щоб замазувати верхи в своїх хатках. А се треба задля того, щоби вода не налялася до середини — відказав я йому, теж шепотячи.

— Значить, в їх хатках нема води, там сухо? — заговорив Петро.

— Так. Ну, а лазять вони в своїй домівки зпід споду: пірне біля неї у воду тай огинить ся в хатці.

Довго ми придивлялись на бобрів: далі вийшли зза кущів і наблизилися до берега. Бобри, побачивши нас, всі як один, кинулись у воду і не знати, де ділиться. Ми підійшли до самісінської греблі, щоб роздивитись на неї. Петро аж не втерпів:

— Тай справнож зробили — промовив він.

Поперек річки лежали дві деревяки на півтора аршина одна від другої. По середині, наче палі, стояли стояки (стовпці), сама-ж середина була закидана гильками, каміннюками і глиною: поверх греблі було рівнісенько. В гребли, якраз по середині, зроблена була чимала дірка, куди лила ся вода.

Надивившись гаразд на греблю, пійшли ми до дому.

— Ну, як можна такому звіряті перегризти он таке дерево? — дивував ся Петро.

— Раз, що зуби кріпкі, великі й острі, мов ножиці, а друге і те, що втомить ся один, другий на те місце є; втомить ся другий — третій возьметь ся; от і робота йде — казав я.

— Гурт велику силу має.

— Добра річ отсі бобри — говорив я далі Петрови; — як розплодяться, то буде з них гарний заробок; шкірки їх продають ся дуже дорого.

— Та кому-ж їх тут продавати? — дивував ся Петро.

— А хиба не можна складати та візвезти туди, де їх купують?

Дома ми розповідали, з чого прибула в річці вода, і все що бачили. Всі зацікавилися; всі хотіли бачити; але було пізно, і ми умовились пійти зі всею сім'єю на другий день.

VI.

Минуло два тижні; за сей час ми всі кілька разів ходили дивити ся на бобрів: вони вже не так лякали ся нас, як перше; потрохи звикали до нас. Ми кожного разу, як тільки приходили до них, кидали їм у воду листє та молоденські гильочки; ніхто з нас і пальцем їх не торкнув. Дивити ся на

бобрів ходили ми тільки тоді, як був час. Замісць того, щоби після роботи відпочати, ми йшли до бобрів; у неділю теж. Ми не забували съяткувати неділь та інших съят.

Минуло ще трохи часу, аж ось і наша хата була готова: вона вся була з дерева і криша навіть з дощок, а жадного зелізного гвіздечка не було в ній, та і деревляних зовсім було мало. Протеж треба було поставити у хаті печ, поробити лави та стільці, зробити стіл. Помосту в хаті теж не було, а доділівка була застелена широким грубим пальмовим листем, що бувають завбільшки з аршин. Правда, на печ треба було цегли, алеж ми знайшли на березі глину і пісок і наробыли цегли, висушили її і зробили печ. Незабаром були пороблені і лави, стільці та стіл. Як тільки усе те було в хаті, ми зараз перейшли туди на жите. Отже ми що дня робили; нам треба було обгородити ще подвіре, треба було зробити для коня хлів, треба було в хазяйстві всякої посуди: як нецок, діжки, бо нічогісінько сього у нас не було, а без сих річей обйтись не можна. Треба було турбуватись і про харч. Як тільки не ставало мяса, ми зараз же або з Петром або з Василем ішли у ліс по добич.

Раз так ходили ми з Петром у лісі, натомились, а тут ще спека така, що і в лісі доскуляє. Пити страшенно захотілося, а води поблизу ніде нема.

— Що-ж ми без води будемо робити? В роті страшенно пересохло — каже Петро — аж яzik прилип, і не повернеш ним.

— Треба шукати, бо тут, здається мені, десь повинна бути вода — відказав я. — Давай, розійдемось: ти в один бік, а я в другий, а щоб не згубитись, будемо перекликувати ся.

Пійшли ми. Та не довго нам довелося перекликуватись. Слухаю, мій Петро замовк. Раз гукнув — не чути, вдруге — теж саме, а втрете — нічогісінько. А се трохи згодом як загукає. „Чи не трафилось, думаю, крий Боже, якого нещастя!” Та швидше туди, на його гук. Ось він знов закричав; тепер було ще чутнійше: тепер я міг розпізнати в його крику радість. Незабаром я стояв біля нього, а він листком набирає воду з течії. Я дуже зрадів і собі вирвав листок, аби напити

ся води. Петро-ж, покушавши, скривив ся і кинув до долу листок з водою.

— На що ти кинув? Чого ти скривив ся? — спитав я.

— Вода солона — відказав він.

— Справді? — ще дужше зрадів я і, зачерпнувши, почав пити. Дійсно вода була солона та ще і дуже, так що можна було нею покористувати ся.

— Чому ви радієте? — дивував ся Петро.

— Тому, що тепер у нас буде сіль.

— Як же се так?

— А так: отсю воду варити-мемо, а з неї буде робити ся сіль.

— А хиба сіль з води виварюють?

— Виварюють і з води, а то є такі озера, де сіль осідає на дно. Перше вона підниметься на верх і зробить ся так наче тоненька крига, а далі сідає на дно. Он як у Криму! А є так, що наче камінь лежить у землі верствами і йде вона у землю на кілька сяжнів, а поздовж на кілька кільометрів, як коло Krakova.

— А як же сю камяну сіль дістають?

— Здіймають зповерх неї землю геть до чиста і тоді бують сіль зелізними ломами на кусні, кладуть тоді на візки, везуть її і зсипають у великі купи. А де робітники не годні побити на кусні, там є такі задля того нарочно зроблені машини. А то сіль добувають ще з морської води, бо вона дуже солона.

— Ну, що — мабуть до дому пійдем та там вже напємось води та заразом розкажемо і про новину. Тепер не будемо вже їсти несоленого мяса; тепер можна буде і солити його, щоб не пропадало — казав я.

Дома всі наші дуже зраділи, як почули про солону течію: съміялись і плескали з радости в долоні.

— Гарно, ей Богу, гарно! — казав Микола. — А то вже несолоне мясо дуже обридло. Мені і самому думало ся, що тут десь повинна бути або вода солона, або солончаки, — такі місця, де є сіль в землі; бо тут є і лані і лосі, а сії зьвірі люблять солене.

— Ну, тепер, коли знайшли солону течію, то щоб не забаритись і соли здобути, бо і справді без соли зовсім якось

погано — додала Галя.

На другий же день ми пійшли до соленої течії, взяли з собою і котел і горщики, щоб там зварити й обід. Ми ішли туди за цілий день, бо кожному була там робота.

Прийшовши до течії, ми зараз же взяли ся за роботу: один робив осожи і вкопував їх у землю, другий рубав дрова, або варив стрябу. Петро і Василь — обидва дуже зацікавились, як се з води робить ся сіль. Як тільки розклали огонь і налили котел соленою водою, хлопці почали пильнувати кітла. Котел був накритий зелізною покришкою.

— А не збіжить уся вода, як буде кипіти? — спитав Петро.

— Ні, вода кипіти-ме не дуже, а як розгніваєсь, то можна буде зняти на хвилину покришку — відказав я.

— Та як покришкою буде накрито, то нам і не видко, як там сіль робить ся — обізвався Василь.

— Я-ж кажу, що можна буде зняти тай подивитись.

Зачали варити сіль. За балаканем не помітили, як і вода почала кипіти. Пара помалу піднимала покришку.

— Дивись, вже кипить вода! — обізвався Петро і взяв покришку.

До кітла усі підійшли. На поверхні води плавало щось біленьке, так наче сніг і хрецьдате, як сніжинки. Хлопці помітили, що сніжинки сі шо далі то більше скулялись одна до другої, робили ся грубшими. Води у кітлі що далі то все менше ставало, протеж сніжинок побільшувалось і вони на-віть робили ся так наче тонесенький кусень леду. Як тільки вода вся кикипіла, на дні зістала ся сама сіль; вона була ще мокра, тож ми її вигорнули на мішок, на сонце. Потім знов налили котел водою і знов держали на огні, поки не википіла вся вода, а сіль висипали на мішок. Тут вона вже зовсім висихала. Цілесінський день ми тільки варили сіль, вигортали її з кітла та сушили. У вечер ми верталися до дому, несучи окунок соли. На другий день теж саме. Таким побитом за два дні ми здобули чимало соли.

VII.

Давно вже не було у нас хліба: ми найбільше годувалися мясом та стручками колючої акації. Та де його там і возв-

меш! І нераз журили ся ми за хлібом. Отже незабаром зявився у нас і хліб. Правда, хліб сей був не житний і не пшеничний, та гарний і смачний. Стало ся се так. Пійшли ми раз з Петром на гору; тут побачили дерева, схожі на нашу сосну.

— Тату! дивіть ся, скільки тут оріхів — промовив Петро.

— А ѿ справді гарні оріхи. Індіяни печуть з сих оріхів хліб.

— Як се так? — здивував ся Петро.

— Та так: вилущують, розбирають, а зерна трутъ каменем і робить ся мука. Отсе ѿ ми будемо так робити. Треба тільки назбирати більше. Се ми завтра всі прийдемо сюди та гуртом і возьмемо ся за діло, а тепер понесем до дому хоч трохи.

І ми заходили ся збирати оріхи.

Дома зраділи нашему гостинцеви і заходили ся кушати. Правда, Микола знав їх добре і теж казав, що з них можна печи гарний хліб.

На другий день ми, поснідавши, пійшли на гору. Микола запряг коня у невеличкий віз, що сам його зробив, і теж поїхав за нами.

На горі, як і вчера, під деревами лежало богато оріхів.

— Та ѿ скількиж їх тут! — промовила Гая.

— На долі богато, а на деревах ще більше — додав Микола. — Ну, та ми збирати будемо тільки ті, що на долі, бо ті, що висять, єще зелені, а з зелених недобра мука, та вони і погано билущують ся.

Лущити оріхи було легко, бо вони були доспілі. Так ми взяли ся до сеї роботи, що ѿ не помітили, як прийшла обідна пора. По обіді знов за тусаму роботу, а на вечер ми вже були з повним возом оріхів.

— Тепер же нам сї оріхи треба бити, щоб ядра повиймати — сказав Микола — а я завтра поїду по камені. Я бачив біля річки на березі, аж туди геть у лісі, камінє; там можна буде вибрести такий, щоб терти зерно на муку.

— Се значить, ти хочеш зробити ручний млин — обізвав ся я до нього.

— Ато ж; так як роблять се Індіяни.

Під обід другого дня Микола з Петром привезли два камені: один був великий і рівний, мов стіл, другий трохи

меньший, теж з одного боку гладонький. Як ядра були вже всі вилущені, Микола заходив ся молоти; він клав їх на більший камінь і тер меньшим; так робила ся мука.

Через кілька днів після цього ми їли вже свій хліб. Тепер не нудно було їсти мясо: раз через те, що можна його було солити, а друге, що до нього був ще хліб.

Той день, коли ми вперше їли новий хліб, був для нас дуже радісний. Не менше радісний день був і другий за ним. Ми придбали собі скотинку. Пійшли ми ще зранку з Петром в ліс, взяли з собою і рушниці; ми ніколи без них не ходили. Богато ми находились — аж ось почули якийсь стукіт.

— Що се воно таке? — спитав Петро.

— Не знаю, — відказав я — може звірі які бують ся. Чи не олені? Так наче рогами стукотять.

Ми тимчасом наблизялись до прогалин, відки виразно доходив нас голосний звук. Ми йшли обережно, щоб не сполошити звірів. Аж ось ми зза дерева побачили на прогалині зо шість штук оленів. Два з них, самі найбільші, били ся; вони так садили один другого рогами, що аж іскри падали і шерсть клаптями летіла до долу; вони падали навколошки і знов схоплювали ся. Ми обійшли прогалину; я став над проходом, а Петро насупроти. Умовили ся ми так: перший стрілить Петро, олені злякають ся і кинуть ся на прохід, а тут я привитаю їх гостинцем. Так і зробили. А що ті четверо, що пасли ся, були близше до Петра, тай купка їх більша, то він і стрілив в сю купку. Всі четверо звірів кинулись до проходу. Тут і я почастував одного кулею так, що він на місци упав; остатні-ж три повернули геть і подали ся в ліс. Але ті два олені, що били ся, не втікали. Правда, вони вже не били ся, а стояли. Тільки чого їм стояти?

— Що се означає? — дивував ся я.

— Е, тату! — підбігаючи близше до них, закричав Петро — вони счепили ся так рогами, що ніяк не розплутають ся.

Я швидше побіг до оленів. „Добра штука булаб, як би взяти їх живцем”, блиснуло у мене в голові, Справді, незабаром ми побачили, що вони дуже міцно заплутали ся; ми по-

скидали з себе пояси і наложили їм на роги, щоби часом не розплутались і не втекли.

— Но, тут ми самі не справимо ся; треба комунебудь іти до дому, щоби Микола запряг коня та їхав сюди. Та ма-
бути ти і пійдеш — казав я Петрови: — та скажи, щоби взяв ужевок, пилу й сокиру.

По двох годинах приїхав Микола з Петром, і ми гуртом підняли на віз убитого оленя. Сих же двох ніяк не могли розплутати і через се підпилували один ріг; потім попривя-
зували їх до воза і поїхали до дому. Ми з Миколою йшли побіч оленів, а Петро вів коня.

— Тепер і коневи буде полекша — сказала до нас Галя.

Поки Микола зробив їм загородку, ми держали їх у хлі-
ві, разом з конем. Загородка була зроблена з високих колів і дуже тісна, щоб не перескочили.

Так в нас не переводила ся робота: одну скінчиш, дивиш
ся — друга наспіла. Тепер ми подумали зробити в хаті по-
міст.

Також у страві явилась у нас новина — риба: на неї ми теж немало часу тратили. Перший приніс рибу Микола. Він в той день ще зранку хто зна, куди дів ся, і не було його до самісінького обіду. Коли се прийшов та ще й риби кіль-
канайцяль штук приніс.

— Де се ти наловив? — питали ми його.

— Де? Звісно: у ріці!

Риба була смачна і ми після того поплели собі з міцної трави вудочки, поробили острі деревляні гачики і часто ходили ловити рибу.

VIII.

Так ми не помітили, як і зима прийшла. Правда, зима там легесенька і коротенька: зимою снігу зовсім і не було, а замісць снігу йшли дощі, хоч не дуже теплі. Ся зима швидше схожа на осінь. Кілька тижнів довело ся нам більше сидіти в хаті ніж на дворі. Робота була така, що не можна було робити в хаті; але на дворі, під повіткою, що ми поставили разом з Миколою, можна було дещо тесати й різати. Майстрували над столами та стільцями, тай іншого начиня

треба було, без котрого в хазяйстві не обійтися. Всю коротеньку зиму тяглась робота; не счули ся, як і весна наступила. А весна там відразу приходить. І тепер прийшла вона теж відразу, тепла та привітна, освічуючи ясним, майже вже горячим сонцем.

Ще з осені, ходячи по лісі, ми бачили чимало пчіл. Тепер ми з Миколою наважили ся знайти хоч зо два рої в дуплах і посадити їх в улий, що зробив Микола зимою.

Найбільше пчіл ми бачили на одній прогалині, де росло богато поміж травою усяких квіток. Се була тасама прогалина, де ми спіймали два олені. Сюди ми і пішшли тепер з Миколою, щоб відсіля слідити за пчолами, куди вони летіти-муть.

Тут ми перше спіймали кілька пчіл, привязали до їх ніжок по легесенськім пушку і пустили їх летіти. Кілька штук зникло з наших очей, але деякі ми допильнували до самісінького дупла. Дерево, де було се дупло з роєм, росло з краю над самісінькою прогалиною. Коли ми підійшли до нього, то помітили у горі, як пчоли вилітали одна за другою з дірки. Ті, що вилітали з дірки, не летіли геть, а кружляли тутки. З кожною хвилиною їх ставало більше.

— Що-ж се таке, що вони так занепокоїлись, — дивував ся я. — Вже-ж не може бути, щоб се був рій, бо так дуже рано не роять ся.

— Е, тут мабуть прийшов гість — відразу зрозумів Микола.

— А ну, зараз дійдемо діла, — і він стукнув кілька разів по дереві сокирою. Потім наставив ухо до дерева і прислухував ся.

— Так і є, що тутки гість — твердо вже промовив Микола.

— Медвідь? — спитав я.

— А то-ж. Треба буде його вигнати, та так, щоб не дати йому втечі.

— Як же се так?

— Та так: запалимо дерево в низу з середини, а дим і вижене його; він буде лізти по дереві в низ, тоді його можна й убити.

Наклали сухих гильочок та листя у середину дерева і

запалили. Дим пішов в гору. Незабавом чути було, як заревів медвідь; перше стиха, а далі і дужше, сердитійше. Не подобалось йому се — треба було лізти з дупла. Ось він зявив ся вже і на дереві. Нічого не можна було розглядіти окрім самої чорної шерсти: ліз задом в низ. Через кілька хвилин його вже цілого було видко.

— Стріляйте, — промовив мені з тиха Микола, а тоді, як він упаде, я стрілю в нього: я його відразу повалю.

Від моєї кулі медвідь упав з дерева, але ранений він розлютився і повернув до нас. Та не довелося йому зробити й одного ступня. Микола своєю кулею відразу повалив його на землю. Потім підбіг і вдарив його острою сокирою по голові зі всеї сили.

— Ну, медведя убили, а пчоли пропали, — жартував я.

— Еге, пчоли і справді пропали; одні згинули, другі порозлітались. Але меду шкода кидати, а він там є, — казав Микола.

Щоб не гайти часу, бо дерево в середині дуже горіло, ми заходили ся різати його пилою. Хоч воно й було дуже грубе, проте і дуже дупласте, так що ми його незабавом повалили на землю. Тут ми заходили ся уважати біля щільників, щоби відділити їх від огню.

— Тепер сей обрізок з медом можна буде віднести до дому; дома обережно повиймаємо щільники і кілька штук приліпимо в улиї: тоді, як пчоли будуть роїти ся, можна буде садовити в улиї рої, — радив Микола. — А поки роїти-муть ся пчоли, ми завтра спробуємо перегнати хоч один рій. Завтра ми привеземо сюди три штуки навощених уликів і пошукаємо ще пчіл. А тепер я пійду до дому, запряжу коня та приїду сюди, бо ми не донесемо і медведя і відрізок. Вжеж не кидати тут медведя, бо мясо можна їсти, а шкіра придасть ся.

— Добре, — відказав я.

Не забарив Микола вернутися. Витягли ми на віз медведя, поклали обрізок і поїхали до дому. Вже вечеріло, як ми віхали на подвір'є.

— А ну, показуйте свою добичу, — промовила Галя — виходячи з хати.

Петро з Василем так і кинулись до воза: почали роздив-

ляти ся на відрізок, а далі заходились біля медведя. Галя теж підійшла до воза.

— А що: найв ся меду? — съміяв ся Василь, беручи його за голову і сїпаючи за уха.

— Тату! Мама колись казали, що мясо медведя можна їсти.

— Вони правду казали: його мясо смачне, навіть солодковате — відповів я.

Ми з Миколою зараз же заходили ся: зняли з медведя шкіру, натерли її солию і розпняли під повіткою на колі.

На другий день ми налагодили три ули і поїхали знов на ту прогалину. Тут ми випрягли коня і пустили пасться, а самі пійшли шукати пчіл. Ми придивлялись до кожного дерева, — звісно до тих, що дупласті. Богато ми вже часу згаяли, а ще жадного такого дерева не нашли. Ми сіли, пообідали і знов за своє. Я пішов до прогалини, щоб там спіймати кілька пчіл і пустити їх з пушками так, як і вчера, а Микола знов почав придивлятись до дерев.

Нарешті, так о полудні, ми відшукали таки одно дерево з пчолами. Микола, привязавши до пояса ужевку, поліз в гору на дерево. Трохи не долізши до дірки, він спер ся на сук і кинув мені один конець ужевки, щоб я привязав ним улий. Я привязав і він витяг його до себе. Улий був обвязаний; тільки вічко було незакрите. Як він тяг в гору улий, я розкладав в середині дерева, в дуплі, огонь. Микола прымостив улий так, що він був якраз вічком до дірки. Коли дим почав піднимати ся в гору в дуплі, пчоли заворушились і почали вилітати з дупла, та ім нікуди було летіти, як тільки через вічко в улий. Трохи згодом, коли пчоли притихли, Микола відставив улий від дірки, заткнув вічко листем і спустив улий до долу.

— Ну, слава тобі Господи, приїдемо до дому не з порожнimi руками — казав Микола, злізши з дерева до долу.

— Хоч покищо один, то й то гаразд: з одного можна розвести велику пасіку, аби лише доглядати.

Так у нас побільшувало ся господарство.

IX.

Трохи не що дня ходили ми в ліс, а через се знаходили щонебудь нове; так ми знайшли дику цибулю і дику картофлю. Цибулинки і картофлинки були невеличкі; картофля була завбільшки за горобяче яєчко. Протеж ми викопали кілька кущів картофлі і цибулі і принесли до дому. Тут посадили їх біля хати на скопаній землі. Опісля пересаджуючи кілька разів картофлю й цибулю, ми діждались таки геть більших, ніж були дики.

В лісі нераз трафляло ся нам яке нещастє, але шкоди великої нам не було. Тільки один випадок був такий, що ми з Петром трохи не пропали. Се було так. Пійшли ми раз шукати з Петром моху задля постелі. Там, бачите, в лісі росте на дубках такий мох, що його можна насипати в подушки замісць пуху та піря. Взяли з собою й мішки задля моху. Пійшли ми, як і завсіди, з рушницями і з добрим припасом пороху і куль. Далеко зайдши від дому, бо тут з краю не було сих дубків. Знайшли мох, полізли на дубки і почали той мох здирати. Дубки, на котрих ми збирали мох, росли близко один біля другого, так що можна було тихо балакати.

— Тату, що то воно таке? — спитав Петро.

— Де?

— А вон праворуч біля куща якийсь сіренський звірок.

Я подивив ся в низ і побачив там трохи більшого від кітки звірка. Шерсть на нім була сіра, коротенька, пика з довгими вусами й остра, мов у щура, невеликі уха сторчали, а хвіст дуже довгий; зовсім щур, тільки дуже великий.

— Се міхоноша, — відказав я з тиха Петрови. Він дивився на неї.

Вона спинилася біля куща, де висіло схоже на панчоху птиче гніздо. Тільки що вона спинила ся, як з поза шкіри на животі почали виплигувати один за другим маленькі звірки, схожі на стару міхоношу: се були її діти. Вони зачали були з нею грati ся, але вона вдарила лапою одно і друге, і вони покинули її, а заходились поміж собою борикати ся. Сама-ж стара поглядала на гніздо, що було повне яєць. Вона спробувала була лізти на кущ, алеж гилька почала

ла гнути ся і тріщати і міхоноша злізла геть до долу. Потім вона знов подивила ся в гору і побачила гильку з дуба що тут поруч ріс; та гилька простягала ся якраз над кущем. Митю скочила вона по дубку на гильку і почала саме над гніздом обкручувати свій хвіст навколо гильки. Обкрутивши його кілька разів, вона повисла пикою в низ і думала досягти гнізда. Та ні, як вона не пнялась, як не простягала свої передні лапи, ніяк не могла досягти. Дуже сердита злізла вона з дерева; злими очима поглядала вона на дітий. Вона ще раз поглянула на гніздо і почала кидати дітій в свій шкіряний на животі мішок. Ось вона вкинула одного, далі другого і стала.

Швидко скочив я з дерева і в одну хвилину був біля неї. Вона простягла ся, мов би мертвa, а її діти, яких не встигла вкинути в свій мішок, поховали ся по кущах. Я зробив з мотузка петлю, накинув її на шию і зашморгнув. Тепер вона побачила, що її хитроці не пособили і почала була прикати і плигати, мов кітка. Але після того, як я кілька разів сіпнув за шнурок, міхоноша притихла.

— Треба її привязати, а як будемо йти до дому, то її возьмемо, — казав я Петрови, привязуючи міхоношу до дуба.

— Ото зрадіє Василь, як побачить! — додав Петро.

Він вже був долі і роздивляв ся на міхоношу.

— Здалека так здається, що у неї кільканайцять очий, ух і голов.

— Еге, дивний звірок.

Привязавши міхоношу, ми знов полізли на дубки здирати мох. А як з сих поздирали, наклали долі купу і полізли на інші. Ті дубки, на котрі ми тепер влізли, росли якраз побіч прогалини. Минуло мабуть з годину, як в кущах щось затріщало і захрюкало так наче свиня. Справді через яку хвилину на прогалину вийшла свиня з поросятами. Се була дика свиня, чи як звуть їх — пекарі. Пекарі пасла ся на прогалині. Вона трохи тільки відріжняла ся від свійської свині: у неї були уха короткі, хвоста майже не було, алеж клеваки довгі, так що з рота висовувались. Я хотів був убити пекарі, щоб поросят половити, вже і рушницю зняв з плеча, та спинив ся. На супротивнім кінці від свині я побачив високого завбільшки теляти, рудого звіра. Голова його була

схожа на котячу. Я відразу спізнав хижого ягуара. Він не йшов, а просто повз на животі, мов кітка до дерева. Потім митю скочив на дерево, а відтіля плигнув на свиню. Пекарі заквичала, а ягуар впив ся зубами її за шию. Страшенно, алеж недовго, квичала свиня; ягуар задушив її. Він хотів вже кинути її собі на спину і подати ся відселя геть, як з кущів вискочило з дванайцятро штук свиний. Не встиг він кинути свиню, щоб тікати, а свині зробили вже із себе навколо нього коло. Ягуар кинув ся на одну і сіпнув її зубами, але й пекарі пригостили його своїми клеваками так, що він мусів подати ся назад в середину кола. Та й зіставати ся йому посеред живого кола не можна було: живцем розірвуть на шматки. Ягуар присів і напняв ся; видно було, що він зібрав свої сили і плигнув; думав перескочити через коло. Та свині не дали йому втекти і ще дужше розлютувались: ягуар закровавив ся. Що далі коло робилось менше, тісніше, бо свині наблизалися одна до другої; з кождою хвилиною вони лютійшли. Здавалось, от-от кинутъ ся всі від разу і рознесуть його на клаптики. Отже ні: коло зробилось менше, вузше, а острі клеваки і хрюканє надали ягуарови сили так, що він перескочив через пекарі і летів до мого дерева. Мов блискавка проскочив він в мене перед очима, і не встиг я опамятати ся, а він вже на тімсамім дубі, де і я був, тільки сяжнів на два висше від мене. В ту хвилину, коли він скочив на дерево, в мене все похололо; я не знаю, як удержав в руці рушницю. Трохи згодом я опамятав ся і зрозумів, що ягуарови тепер не до мене. Свині всі теж кинули ся до дубка. Вони квичали, здирали клеваками кору, інші навіть гризли її. Ягуар все те бачив і поглядав злими очима і на свиний і на мене. Я зрозумів, що як тільки свині розійдуть ся, тоді мені від смерти не втекти. А свині не будуть же тут стояти хто зна поки й доки. Через се я націлив ся на ягуара і стрільнув просто йому в серце. Відразу загурчав він в низ, кров бризнула мені на обличе. Свині, як одна, кинулись до нього; не перейшло і пів години, а з ягуара зістали ся самі тільки невеликі клапті.

— Ну, слава Богу, — сказав я з тиха, — тепер мені не страшно, а свині зараз розійдуть ся і тоді можна буде злізти з дерева.

Петро ще й доси був, мов крейда, білий, так перелякався за мене.

Алеж свині і не думали іти геть. Ягуара розірвали і знов почали рити біля коріння землю і гризти кору. „Чого ж їм треба?” думав я. „Аджех нема вже іншого ворога! Неважек вони ще не вдоволились?” Їм хоч не видко було мене, протеж вони знали по гуку від рушниці, що хтось є на дереві. До того ще чули мою розмову з Петром, хоч я і тихо балакав; але дикий звір чутніший ніж свійська животина.

„Що робити?” думав я. Вже і часу чимало пройшло, а пекарі не йшли геть. Думав я, думав і надумав стріляти в свиний.

— Давай стрілимо разів по два в пекарі, чи не повтікають вони відсія.

У Петра теж була рушниця і теж юому легко можна було стріляти в пекарі, бо вони недалеко були від нього. Почали ми стріляти: чотирма кулями поранили двоє свиний, котрі тамечки ж упали. Осталі пекарі кинулись до поранених, обнюхали їх і знов до дерева; ще з дужшою лютостію почали вони гризти кору і довбати її своїми острими клеваками; у інших аж піна з рота падала. Пекарі ані трошки не злякалися, а ще дужше розлютувались. Тепер я вже думав, що не треба було стріляти, може-б пекарі швидше подали ся геть. Ну, та того вже не вернеш, що зробив. Тепер треба вже мовчати; може вони до вечера ще й подадуть ся. А як не покинуть нас? Що тоді? Тоді доведеть ся очувати на дереві. А дома будуть турбувати ся, та ще може і пійдуть відшукувати. А тут наскочать на свиний і свині їх в одну хвилину розірвуть на клапті. А може наші не пійдуть, а свині увечер розійдуть ся, то хоч і пізно, а дома будемо, бо я добре знаю сі місця. Ось і сонце вже закотило ся кудись за ліс, почало вечеріти. Свині притихшали; видко було, що їх злість геть поменьшала; вони тепер не гризли кори і не рили землі. Ось-ось незабавом вони пійдуть, думалось мені, бо вже темніло. І справді люте хрюканє зовсім затихло, — свині подали ся геть.

— Ну, ще трохи пересидимо, — прошепотів я Петрови, — а відтак злізмо.

З пів години сиділи ми ще на деревах, потім позлізали, прислухались — нічого не чути, ні хрюканя, ні тріску, значить пекарі подались. Тоді ми поскладали в мішки мох, що назбирали і пійшли до дому. Ішли ми, обережно ступаючи, і що хвилини прислухувались, чи не чути пекарі.

До дому ми прийшли вже пізно; наші дуже за нами турбувались; не знали, що нас забарило і не знали навіть, що робити: чи йти відшукувати, чи підождати. Ми розповіли їм усе, що нас спіткало.

X.

Так то ішло наше жите день за днем. В хазяйстві що не день, що не тиждень, то все прибувало. Чи ростину яку корисну відшукаємо, чи животину яку спіймаємо. Ланюків, що спіймали живцем, ми вже запрягали до воза й возили з ліса дрова, бирки, з яких вилущували оріхи задля хліба. Ланюки звикли до нас і не лякались. Опісля ми спіймали живцем ланю: задля цього ми викопали глибоку яму, куди вона й упала. Через рік після цього у нас було вже маленьке ланеня; се вже було зовсім свійське. Пчіл у нас на другий рік було вже шість колодок, бо ми ще одного роя спіймали, а сї дали кождий по два. В хазяйстві у нас не тільки скотина була, а й птиця; ми якось спіймали трох диких індиків і з них розплодили чималий табун. Але з одежею було труднійше; правда, на зиму у нас були кожухи, пошиті з ріжних зъвірячих шкір, а на літо тільки та одежда, що привезли з собою, алеж вона зносилась і дерлася... Опісля ми знайшли таку ростину, що з її волокон, як з лену, можна було ткати полотно і шити сорочки, то що. Обуву шили зі шкір зъвірів, як ось ланя, то що.

*

*

*

Минуло кілька років. Петро і Василь повиростали, зробилися парубками. Прийшов такий час, що треба було женитись. Обидва вони умовилися їхати в свою землю, на Україну, тут і оженитись і вернутися з жінками знов сюди, бо вони добре знали, що ніде красше не жити-меться, як

тут. А як що згодяť ся які товариши, то і їх взяти з собою.
А щоб не заблудити, з ними поїде Микола.

Так і зробили. З собою вони повезли на продаж богато
бобрових і інших дорогих шкір. Микола по кількох місяцях
вернув ся до дому; він привіз з собою усіх припасів та
пшениці в зерні, щоби посіяти.

— Тепер і ми будемо їсти пшеничний хліб — казав він
нам.

Він розповів нам усе чисто про наші діти, як він ви-
провадив їх, і навіть бачив, як вони сіли на парохід і поїхали.

*

*

Збігло ще кілька років і ми з Галею втішались уже
своїми внуками та внучками. Наши сини поженились і вер-
нули ся, як і казали, до нас з своїми жінками. Крім них при-
їхало ще дві сім'ї. І зажили ми гуртом.

